

ความสำคัญของแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักไตรสิกขา THE PRINCIPLE OF GUIDELINE AND THEORY ACCORDANCE WITH THREEFOLD TRAINING

พระมหาประยอม กลยาโน (ลัมไมล์)¹

นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

Phramaha Prayom Kunlayano (Lammai)¹

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Received : 2 January 2024

Revised : 5 March 2024

Accepted : 31 March 2024

บทคัดย่อ

บุคคลย่อมศึกษา คือศึกษาเรื่องความประพฤติดีทางกายวาจาให้สูงขึ้นไปบ้างศึกษาในการฝึกอบรมจิตใจให้ดีขึ้นบ้าง ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้างเมื่อหวนจิตคำนึงถึงการศึกษา 3 อย่างนี้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้จักชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็นคือเข้าใจก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตกำหนดแน่วแน่ว่าศึกษา เมื่อน้อมจิตกำหนดไปก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประคองความเพียรก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเอาสติกำหนดก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตมั่นก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ทั่วชัดด้วยปัญญาก็เรียกว่าศึกษา เมื่อรู้สิ่งที่พึงรู้จำเพาะก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้สิ่งที่ควรกำหนด รู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อละสิ่งที่พึงละก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรประจักษ์แจ้งก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อฝึกอบรมเจริญสิ่งที่ควรปฏิบัติควรฝึกอบรมก็ชื่อว่าศึกษาเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา

คำสำคัญ : แนวคิด, ทฤษฎี, ไตรสิกขา

Abstract

Those who studied by mean of good behavior from physical speech and mental all the best. Then they were studied from wisdom as consider to be 3 types for studying. Therefore, when they have known and understand that mean studies, then when they have determined and confirm mean studies, then when they have effort and mindfulness also mean studies, then when they have known all by wisdom or specific and concentrate also mean studies. Although, when they quit because of get clear from those also mean studies.

Then when they were practiced and cultivate by absolutely with Threefold Training also were called studies.

Keywords: guideline, Theory, Threefold Training.

1. บทนำ

แนวคิดและทฤษฎีความเป็นมาของไตรสิกขา สิกขาหรือการศึกษา หมายความว่า สิกขา/การศึกษาในพระพุทธศาสนา พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า สิกขา มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศิกฺษา และมาจากบาลีว่า สิกฺขา แปลว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย ดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542 : 15)

คำว่า สิกขา เป็นคำที่มาจากสันสกฤต ถ้าเป็นบาลีเรียกว่า สิกขา มีความหมายเดียวกันสิกขา คือ หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา

การศึกษา มาจาก คำว่า สิกขา ในภาษาบาลี ซึ่งแยกได้เป็น สะ กับ อิกฺษะ สะ แปลว่า เอง ตัวเอง อิกฺษะ แปลว่า เห็น การเห็น เมื่อรวมความกันแล้วแปลว่า การเห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อ ประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อเข้าใจในตนเองให้แจ่มแจ้ง และถูกต้องได้แก่การมีสัมมาทิฐิ คือ เข้าใจ เรื่องความดับทุกข์ ความรู้จักเหตุ ให้เกิดทุกข์ ความรู้จักการดับทุกข์ และความรู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์ และยังได้ให้ความหมาย ของการศึกษาในพระพุทธศาสนา

2. ความสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาในพระพุทธศาสนา หมายถึง Training เป็นอย่างน้อย คือ การทำลงไปจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแต่ศึกษาเล่าเรียน ให้รู้ เข้าใจ จดจำได้เท่านั้น แต่จะต้องมีการปฏิบัติพร้อมกันไปด้วย จนเกิดเป็นความเห็นแจ้ง เป็นปัญญาในขั้นสูง เพื่อทำลายอาสวกิเลส

นอกจากนี้ ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาณ ยังได้วิเคราะห์ศัพท์เพิ่มเติมอีก ดังนี้ คำว่า การศึกษา หากแปลตามรากศัพท์ภาษาบาลีก็จะได้ว่า (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2544 : 3-4)

1. การเห็นด้วยปัญญา (สะหะ ปัญญาเย อิกฺษะตีติ สิกขา ธรรมชาติไดย่อมเห็นด้วย ปัญญา ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือ การมองเห็นต่าง ๆ ด้วยปัญญา)

2. การเห็นด้วยตนเอง (สะยัง อิกฺษะตีติ สิกขา ธรรมชาติไดย่อมเห็นด้วยตนเองธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือ รู้เห็นด้วยตนเอง สัมผัสเองด้วยใจ)

3. การเห็นตนเอง (สะกัง อิกฺษะตีติ สิกขา ธรรมชาติไดย่อมเห็นซึ่งตนเอง ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือ การมองเห็นตนเอง)

4. การเห็นเท่าทัน (สะมัง อิกฺษะตีติ สิกขา ธรรมชาติไดย่อมเห็นเท่าทัน ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือ การเห็นเท่าทัน)

5. การเห็นตามความเป็นจริง (สันตัง อิกขะตติ ลิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นสิ่งซึ่งมีอยู่ ธรรมชาตินั้น
ชื่อว่าการศึกษา คือ มองเห็นตามหลักอริยสัจ คือ ความจริงแท้)

ตามความหมายของการศึกษาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์พยายามเข้าใจ
ธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์โดยใช้ การศึกษา เพื่อเพ่ง
พินิจสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา เห็นตนเอง เห็นด้วยตนเอง เห็นเท่าทันและเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ตามรูปศัพท์แล้ว คำว่า การศึกษา ตรงกับคำว่าสิกขา ที่ใช้ อยู่ในพระพุทธศาสนา และ
ความหมายของคำว่า สิกขา กล่าวไว้ดังนี้ ว่า (ขุ.ม. (ไทย) 29/960/608)

ภิกษุเล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย เล่าเรียนพระอภิธรรม ถือปฏิบัติเป็นผู้อยู่ป่าเป็นประจำ ถือ
ปฏิบัติเป็นผู้ฉันอาหารบิณฑบาตเป็นประจำ ถือผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งแล้วเอามาซักเอา มาย้อมทาเองเป็น
ประจำ ถือมีจีวรแค่ ๓ ผืนเป็นประจำ เป็นต้น ก็ชื่อว่าการศึกษาและยิ่งกว่านั้นพระพุทธองค์ยังตรัสถึงการศึกษาใน
พระพุทธศาสนาว่าเป็นการศึกษาที่ยอดเยียมกว่าการศึกษาทั่ว ๆ ไปดังนี้ว่า (อง.ปญจก. (ไทย) 22/235/287)

ดูกรภิกษุทั้งหลายบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างบ้าง ม้าบ้าง รถบ้าง ธนูบ้าง
ดาบบ้างหรือศึกษา ศิลปะชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมศึกษาต่อสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิดผู้ปฏิบัติผิด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การศึกษานี้มีอยู่เราไม่กล่าวว่ามีก็แต่ว่าการศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่เลว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความ เลื่อมใสยิ่ง
ย่อมศึกษาอริสัจบ้าง อริจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว การศึกษานี้ยอดเยียม
กว่าการศึกษาทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย...เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่ หวั่นไหวมีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษา
อริสัจบ้าง อริจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคต ประกาศแล้วนี้ เราเรียกว่า สิกขานุตตริยะะ

3. บุคคลที่ต้องศึกษาในพระพุทธศาสนา

สืบเนื่องจากข้อความดังกล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นว่า การศึกษามีความหมายครอบคลุมทั้งการเล่า
เรียนและการปฏิบัติไปพร้อมกันและความจากพุทธพจน์ยังชี้ให้เห็นว่าการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การศึกษาแบบธรรมดาสามัญทั่วไป
2. การศึกษาในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการศึกษาที่ยอดเยียม คือ ไตรสิกขา เป็นไปเพื่อ ความพ้น
ทุกข์ หรือพระนิพพาน

ในพระพุทธศาสนา มีการแบ่งคนออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามการศึกษา เรียกว่า เสขะ และ อเสขะ คือผู้
ที่ยังต้องศึกษา และผู้ที่จบการศึกษาแล้วดังนี้ (ขุ.จ. (ไทย) 30/92/16)

เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าพระเสขะ เพราะยังต้องศึกษาต่อไป ศึกษาอะไร ศึกษาอริสัจสิกขาบ้าง
อริจิตสิกขาบ้าง อธิปัญญาสิกขาบ้าง... พระเสขะทั้งหลาย คำนึงถึงไตรสิกขานี้ ศึกษาอยู่รู้ศึกษาอยู่อธิฐานจิต

ศึกษาอยู่ น้อมใจไปด้วยศรัทธาศึกษาอยู่ ประคองความเพียรศึกษาอยู่ ตั้งสติไว้ศึกษาอยู่ ตั้งจิตศึกษาอยู่ รู้ทั่วด้วยปัญญาศึกษาอยู่ รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างศึกษาอยู่ กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ศึกษาอยู่ ละธรรมที่ควรละศึกษาอยู่ เจริญธรรมที่ควรเจริญศึกษาอยู่ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งศึกษาอยู่ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเต็มใจสมาทานประพฤติดไป เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า พระเสขะ...พระเสขะเหล่านี้ ได้แก่พระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล พระสกทาคามี ท่าน ผู้ปฏิบัติเพื่อสกทาคามีผล พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่ออนาคามีผลพระอรหันต์ และท่านผู้ปฏิบัติ เพื่ออรรถผลจากความหมายในข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระเสขะคือบุคคลที่ยังต้องศึกษาในไตรสิกขาเป็น คนมีการศึกษา โดยจำกัดความไว้เฉพาะอริยบุคคลขั้นต้น ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปท่านนั้นจึงนับเข้าเป็นพระเสขะ ส่วนคนทั้งหลายที่มีคุณธรรมด้อยกว่าพระโสดาบัน ย่อมเรียกชื่อต่าง ๆ กันไป ตาม ระดับคุณธรรม ความประพฤติดและปัญญา กล่าวคือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 912)

ผู้ที่ยังอยู่ใต้อาการครอบงำของโลภธรรม ไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งทั้งหลายด้วยปัญญาที่เท่าทันตามสภาวะ และตามเหตุปัจจัย ดำเนินชีวิตเอียงไปทางมัวเมาในกามสุขบ้าง บีบรัดทรมานตนเองอย่าง เข้มงวดบ้าง หรือยึดถือแบบแผนวิธีที่มั่งมาย ไม่ดำเนินตรงไปในมัชฌิมาปฏิปทา เรียกว่า ปุณฺณผู้ที่ห่างไกลอารยธรรม มีติดบอดไม่รู้จักดีชั่ว ดำเนินชีวิตตามกระแสแห่งตัณหาชักพาไปไม่ใช้ความคิดและปัญญา พร้อมทั้งจะเบียดเบียนผู้อื่นด้วยความเห็นแก่ตัว เรียกว่า อันธพาลปุณฺณผู้ที่รู้จักอารยธรรม เมื่อได้สดับเสียงของอริยบุคคลแล้ว เริ่มดำเนินชีวิตดีงาม มีศีลธรรมประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 ประการ หรืออย่างน้อยดำรงอยู่ในสาระแห่งศีล 5 ประการ เรียกว่า กัลยาณปุณฺณ หรือสุตวันต์อริยสาวก คือผู้สดับศาสนาแห่งอารยชน ตั้งต้นที่จะเดินเข้ามาใกล้อริยมรรค

อนึ่ง พระอเสขะคือบุคคลที่จบการศึกษาแล้ว ได้แก่พระอรหันต์ เนื่องทำกิจเกี่ยวกับฝึกฝนอบรมตนบริบูรณ์แล้วในมรรค ไม่มีกิเลส และไม่มีภูมิธรรมที่สูงกว่านี้ที่จะต้องชวนชวนอีกดังความที่ปรากฏว่า (อง.ทสก. (ไทย) 24/111/161)

4. การอ้างอิงถึงบุคคลที่ต้องศึกษาพระพุทธศาสนา

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญที่เรียกว่า อเสขะ ๆ ดังนี้ ภิกษุเป็นอเสขะด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่าดูกรภิกษุ ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเห็นชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยความดำริชอบอันเป็น อเสขะ ประกอบด้วยการเจรจาชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยการทำงาน ชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยการเลี้ยงชีพชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยความพยายามชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยการระลึกรู้ชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยความตั้งใจชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยความรู้ชอบอันเป็นอเสขะ ประกอบด้วยความหลุดพ้นชอบอันเป็นอเสขะ ดูกรภิกษุ ภิกษุย่อมเป็นอเสขะ ด้วยประการอย่างนี้แลฯ

นอกจากนี้ ในสมัตตสูตร (ส.ม. (ไทย) 29/784/162) ได้ยกข้อความการสนทนาระหว่างพระสารีบุตรกับ พระอนุรุทธะ โดยได้กล่าวเพิ่มอีกว่า ที่ได้ชื่อว่า พระอเสขะ เพราะเจริญสติปัฏฐานและได้บริบูรณ์ใน สติปัฏฐาน ๔ อย่างไรก็ดีตามในการศึกษาครั้งนี้มุ่งที่จะพิจารณาในประเด็นของ อริยมรรค (เนื่องจากเกี่ยวข้องกับไตรสิกขา) อันเป็นแนวทางแห่งอารยชน ซึ่งเปรียบเหมือนเส้นทางที่จะนำไปสู่จุดหมายแต่มีส่วนประกอบ 8 อย่าง โดยสรุปรวมไว้ในไตรสิกขา และจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป ฉะนั้น ในเบื้องต้นนี้จะพิจารณาเฉพาะคำว่า สิกขา ก่อน ดังนี้

ความหมายของการศึกษาใน พระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งหมายเพียงแค่การศึกษาในระดับปริยัติ เพราะหากพอใจเพียงแค่ปริยัติโดยไม่นำไปสู่การปฏิบัติก็ไม่สามารถบรรลุผลประโยชน์สูงสุดที่พึงได้พึงถึง แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะส่งเสริมให้เล่าเรียนปริยัติเป็นเบื้องต้น แต่ก็ไม่สรรเสริญถ้า บุคคลพึงพอใจและหยุดอยู่เพียงแค่ชั้นเล่าเรียนปริยัติ ฉะนั้น จึงได้อุปมาบุคคลที่พอใจเล่าเรียนเพียงแค่ปริยัติว่าเหมือนกับคนตาบอดถือคบเพลิงทว่าตนเองกลับไม่ได้เห็นแสงสว่างของคบเพลิงที่ตนเองถือ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่อาจได้รับประโยชน์ที่สมบูรณ์แท้จริงจากสิ่งที่ได้เล่าเรียน หรือท่องจำมาดังสุภาษิตของพระอานันทเถระคาถาว่า (ขุ.วิ. (ไทย) 26/397/249)

ผู้ใดเล่าเรียนมามาก ดูหมิ่นผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาน้อยด้วยการสดับ แต่เขาไม่ได้ปฏิบัติตามที่เล่าเรียนมา ย่อมปรากฏแก่เราเหมือนคนตาบอดถือดวงไฟไป ฉะนั้น บุคคลควร เข้าไปนั่งใกล้ผู้ที่ ศึกษามามาก แต่ไม่ควรทำสุตะที่ตนได้มาให้ พินาศเพราะสุตะที่ตนได้มานั้นเป็นเบื้องต้นแห่ง พรหมจรรย์ เพราะฉะนั้นจึงควรเป็นผู้ทรงธรรม

จากสุภาษิตดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการศึกษาในพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งเพียงแค่เล่าเรียนท่องจำพุทธพจน์ หรือในระดับปริยัติ โดยได้ชี้ว่านั่นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาเท่านั้น และ สาเหตุที่พระพุทธศาสนาไม่ให้ความสำคัญหยุดอยู่เพียงแค่ปริยัตินั้น อาจพิจารณาได้หลายประเด็น ยกตัวอย่าง ดังนี้

พระพุทธศาสนา มุ่งเสนอหลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาหรือความทุกข์ของมนุษย์หากศึกษาถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยมองถึงสภาพสังคมของอินเดียหรือชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล พอที่จะอธิบายถึงสาเหตุดังกล่าวได้ ดังจะเห็นได้ว่าสภาพสังคมของอินเดียในยุคนั้นเผชิญกับสภาพ ปัญหาที่หลากหลาย แต่ปัญหาสำคัญอันเนื่องมาจากการศึกษาก็ได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการศึกษาต่อสมณะและพราหมณ์ผู้เห็นผิด ปฏิบัติผิดแล้วก่อให้เกิดความเห็นความเชื่อและการปฏิบัติ ผิดที่ประกอบด้วยความสุดโต่งทั้ง 2 ทาง เกิดขึ้นและกระจายอยู่ทั่วไปในสังคมยุคนั้น กลุ่มที่เชื่อในพลังอำนาจพิเศษของพระเจ้าที่สามารถดล บันดาล ให้ทุกข์ให้โทษ หรือให้สุขให้สมหวังได้ก็เฝ้า แต่วิวอนปรนเปรอด้วยเครื่องสักการบูชาด้วยวิธีการต่าง ๆ แม้กระทั่งการทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบากเพื่อให้พระเจ้าพอใจแล้วบันดาลให้ตนสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา เป็นต้น

ไตรสิกขาเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาฝึกฝนอบรมมนุษย์ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และด้านความรู้ความคิด (ปัญญา) อนึ่ง ไตรสิกขานี้มีเนื้อหาครอบคลุมมรรค 8 ทั้งหมด องค์ประกอบ 8

อย่างของมรรค ดังปรากฏในจุฬเวทลสูตร ความว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นสถานที่ให้เหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้น วิสาขอุบาสกเข้าไปหาธรรมทินนาภิกษุถึงที่อยู่ อภิวัตถแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วสนทนารัตนธรรมว่าด้วย เรื่อง มรรค 8 กับชั้น 3 ดังนี้ว่า (ม.ม. (ไทย) 12/508/343)

วิสาขอุบาสก ข้าแต่พระแม่เจ้า อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นไฉน

ธรรมทินนาภิกษุณี ดูกรวิสาขะผู้มีอายุ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ 1 ความดำริชอบ 1 วาจาชอบ 1 ทำการงานชอบ 1 เลี้ยงชีวิตชอบ 1 ความเพียรชอบ 1 ความระลึกชอบ 1 ความตั้งใจไว้ชอบ 1

วิสาขอุบาสก ข้าแต่พระแม่เจ้าอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสังขตะหรือเป็นอสังขตะ

ธรรมทินนาภิกษุณี ดูกรวิสาขะผู้มีอายุ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสังขตะ

วิสาขอุบาสก ข้าแต่พระแม่เจ้า ชั้น 3 (กองศีล กองสมาธิ กองปัญญา)

พระผู้มีพระภาค ทรงสงเคราะห์ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 หรือว่าอริยมรรคมีองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ด้วยชั้น 3

ธรรมทินนาภิกษุณี ดูกร วิสาขะ ผู้มีอายุชั้น 3 พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสงเคราะห์ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ส่วนอริยมรรคมีองค์ 8 พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ด้วยชั้น 3 คือวาจาชอบ 1 ทำการงานชอบ 1 เลี้ยงชีวิตชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยศีลชั้น 3 ความเพียรชอบ 1 ความระลึกชอบ 1 ความตั้งใจไว้ชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยสมาธิชั้น 3 ปัญญาอันเห็นชอบ 1 ความดำริชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยปัญญาชั้น 3

5. วิเคราะห์ศึกษามรรคเข้าสู่ไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง การจัดองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรคเข้าสู่ไตรสิกขา จุดมุ่งหมายเพื่อให้มองเห็นเป็นหมวดหมู่ อันจะช่วยเสริมความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยนำองค์ประกอบของมรรคจัดเข้าไว้เป็น ประเภท เรียกว่า ชั้น หรือ ธรรมชั้น แปลว่า หมวดธรรม หรือกองธรรม กล่าวคือ ศีลชั้น 3 สมาธิชั้น 3 และปัญญาชั้น 3 ดังปรากฏอยู่ในวัชชีปุตตสูตร ความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคาสลาปามหาวันใกล้เมืองเวสาลี ครั้นนั้นแล ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วทูลว่า

ภิกษุวัชชีบุตร: ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท 150 ถ้วนนี้ ย่อมมาสู่อุเทศทุกกึ่งเดือนข้าพระองค์ไม่สามารถที่จะศึกษาในสิกขาบทนี้ พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า: ดูกรภิกษุก็ท่านสามารถจะศึกษาในสิกขา 3 คือ อธิศีลสิกขา 1 อธิจิตตสิกขา 1 อธิปัญญาสิกขา 1 หรือ ฯ

ภิกษุวัชชีบุตร: ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สามารถจะศึกษาได้ในสิกขา 1 คือ อธิศีลสิกขา 1 อธิจิตตสิกขา 1 อธิปัญญาสิกขา 1 พระเจ้าข้า ฯ

พระพุทธรเจ้า : ดุกรภิกษุ เพราะฉะนั้นแล ท่านจงศึกษาในสิกขา 3 คือ อธิศีลสิกขา 1 อธิจิตตสิกขา 1 อธิปัญญาสิกขา 1 เมื่อใด ท่านจักศึกษาอธิศีลสิกขาก็ดี จักศึกษาอธิจิตตสิกขาก็ดี จักศึกษาอภิญญาสิกขาก็ดี เมื่อนั้น เมื่อท่านนั้นศึกษาอธิศีลสิกขาอยู่ก็ดี ศึกษาอธิจิตตสิกขาอยู่ก็ดี ศึกษา อภิญญาสิกขาอยู่ก็ดี จักละราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ เพราะละราคะ โทสะ โมหะ

ครั้นสมัยต่อมา ภิกษุนั้นศึกษาแล้วทั้งอธิศีลสิกขา ทั้งอธิจิตตสิกขา ทั้งอภิญญาสิกขาเมื่อภิกษุนั้น ศึกษาอธิศีลสิกขาก็ดี ศึกษาอธิจิตตสิกขาก็ดี ศึกษาอภิญญาสิกขาก็ดี ละราคะ โทสะโมหะ ได้แล้ว เพราะละราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ เธอมีได้ทากรรมที่เป็นอกุศล มีได้เสพกรรมที่เป็นบาป

ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิตของมนุษย์ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และเกิดประโยชน์แก่ ผู้อื่นตามหลัก การศึกษา 3 ประการ คือ

1. ศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมทางด้านความประพฤติ
2. จิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมจิตให้เกิดสมาธิ
3. ปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมปัญญาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริง

จากความหมายของไตรสิกขาข้างต้น สรุปได้ว่า ไตรสิกขาหมายถึงการฝึกหัดอบรมกาย วาจาและจิต ของมนุษย์ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเองเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้โดยใช้ปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ แก่ตนเองและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นตามหลักการศึกษา 3 ประการคือ

1. ศีล หมายถึง การฝึกในด้านพฤติกรรม การจัดระเบียบระบบความรับผิดชอบความเสียสละความ กตัญญู การตรงต่อเวลา การมีระเบียบวินัย
2. สมาธิ หมายถึง การฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ความตั้งมั่นตั้งใจ เอาใจใส่มีใจจดจ่ออย่างมี สมาธิ รวมถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการความรู้ในองค์กร
3. ปัญญา หมายถึง การฝึกหรือพัฒนาในด้านปัญญา การรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบคิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์การ จัดการความรู้ การคิดวิเคราะห์การสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นวิธีที่จะทำให้ การเรียนการสอนบรรลุตาม วัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ประยุกต์มาจากการสอนตามแนวทางของ พระพุทธเจ้า ที่ทรงใช้สอนเป็น กระบวนการนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างได้ผล และได้รับความสนใจจาก บุคคลในวงการศึกษามาก

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอแนะการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธี แบบไตรสิกขา ไว้ดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่เรียนจริง ๆ แล้วพิจารณาให้เป็นประโยชน์ คุณ โทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเอง แล้วนำความรู้ขึ้นมาเป็นหลักในการ ปฏิบัติตามอย่างจริงจัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติจริง
2. ให้ผู้เรียนนำความรู้มาใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาจะเน้นการฝึกปฏิบัติจริง โดยเน้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติโดย สारวณ กาย วาจา และฝึกจิตใจให้ตั้งมั่นจนมีระเบียบความคิด ความสามารถคิดเป็นเหตุเป็นผลได้โดยตลอด (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 48-64)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2555 : 456) ได้ให้ความหมายคำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา 3 คำว่าสิกขาแปลว่า การศึกษา การฝึก ฝึกหัด ฝึกอบรม ได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรมพัฒนา กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด สิกขา 3 มีดังนี้

1. อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ (Training Higher Morality)

2. อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาทางจิตใจ พัฒนาคุณธรรม สร้างความสุข เสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline)

3. อธิปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom)

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อมีศีลธรรมดีแล้ว ปัญหายังคงมีเหลืออยู่ว่า คนนั้นยังไม่พ้นทุกข์ ไม่พ้นจากการเบียดเบียนของกิเลสโดยเฉพาะคือ โลภะ โทสะ โมหะเรื่อง ศีล และธรรมทั้งหมดนี้มีความมุ่งหมายให้เกิดผลเพียงเป็นอยู่อย่างสงบเรียบร้อยของสังคมทั่วไป และเป็นความผาสุกขั้นต้น ๆ อันเป็นวิสัยของปุถุชนมิได้หมายสูงพ้นขึ้นไปถึงการดับทุกข์ หรือตัดกิเลสเด็ดขาด สิ้นเชิง จนเป็นพระอริยะเจ้าพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติให้คนไปไกลกว่าเรื่องศีลธรรม ไปไกลจนถึงกับสามารถกำจัดความหม่นหมองทุกชนิด ที่เหลือวิสัยที่ศีลธรรมจะกำจัดได้ เช่น ความยุ่งยากใจ เป็นส่วนตัว ความทุกข์ในใจอันเกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และกิเลสชั้นละเอียด ซึ่งไม่อยู่ในวิสัยที่ ศีลธรรมทั้งหลายจะช่วยกำจัดให้ได้จะพ้นทุกข์ได้ก็ต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสรุปโดยย่อได้ดังนี้

คำว่า สิกขา เป็นภาษาบาลี เป็นคำเดียวกับคำ ศึกษา ในภาษาสันสกฤต คำ ศึกษา ในทางธรรมไม่ได้หมายถึงการเล่าเรียน ท่องตำราความรู้อย่างที่เข้าใจกันในทางโลก แต่หมายถึงการลงมือปฏิบัติที่เป็นการอบรมกาย วาจา ใจ โดยตรง คือ อบรมตนเองให้เปลี่ยนจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่งตามที่เราเห็นว่าเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

คำว่า ไตร แปลว่า สาม ไตรสิกขา ประกอบด้วย สิกขา 3 ได้แก่ สิลสิกขา สมาธิสิกขาและปัญญาสิกขา บางทีก็ใช้คำว่า ศีล-สมาธิ-ปัญญา ไตรสิกขานี้มีไว้เพื่อดับทุกข์ สิลสิกขา เป็นสิกขาขั้นแรกสุด สิลสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาหรือควรอบรมที่เป็นขั้นศีล แม้จะมีการจำแนกไว้เป็น ศีล 5 ศีล 8 หรือ ศีล 227 และ อื่น ๆ อีกเป็นอันมากก็ตาม แต่รวมใจความแล้วก็อยู่ตรงที่เป็นการปฏิบัติเพื่อความปรกติสงบเรียบร้อย ปราศจากโทษ

ขั้นต้นๆ ที่เป็นไปทางกาย ทางวาจาทั้งที่เกี่ยวกับสังคม หรือส่วนตัว หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่ ศิลช่วยให้คนอยู่อย่างผาสุกไม่มีเรื่องรบกวน แต่อานิสงส์ที่สำคัญที่สุดของศีลอยู่ที่การเป็นบาปฐานที่นอก ที่เกิดที่เจริญสมาธิ สีสึกขา จึงเป็นการเตรียมเบื้องต้นให้เป็นผู้อยู่ในโลกด้วยลักษณะที่สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดสมาธิในขั้นต่อไปได้ง่าย ถ้ามีเรื่องรบกวนมากก็ยากที่จะเกิดสมาธิ

สมาธิศึกษา เป็นสิกขาขั้นที่ 2 ที่สูงขึ้นไปอีก ได้แก่การที่ผู้ผู้นั้นสามารถบังคับจิตใจของตัวไว้ได้ ในสภาพที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่ตนต้องการ คำ สมาธิ ที่เข้าใจกันโดยทั่วไป คือ ความตั้งใจมั่นแน่วแน่ เป็นจิตที่สงบ แต่สมาธิโดยสมบูรณ์หมายถึง การทำจิตนั้นให้เหมาะสมแก่การทำงานของจิต เป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้อยู่ในลักษณะที่พร้อม ที่มีสมรรถภาพถึงที่สุดในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ทางจิต ข้อหลังนี้เป็นความมุ่งหมายอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งเป็นคำสำคัญที่สุดคือคำว่า กมนินโย แปลว่า สมควรแก่การทำงาน คำนี้เป็นคำสุดท้ายที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ

คำว่า สมาธิ แปลว่าจิตตั้งมั่นก็จริง แต่ต้องหมายถึงตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมที่จะปฏิบัติงานไม่ใช่ตั้งมั่นในลักษณะที่ไม่ปฏิบัติงานใด ๆ คือสงบนิ่งเฉยอยู่เฉย ๆ ผู้ที่พอใจที่จะยึดถือ ความหมายเป็นความสงบเฉยนั้น ก็เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิสงบเฉย ไม่มีอะไรรบกวนแล้ว ในขณะที่นั้นย่อมรู้สึกเป็นความสุขอย่างยิ่ง ก็เลยเกิดชอบความสุขชนิดนั้น เลยรักการทำสมาธิในทางนั้น ไม่ได้ พอใจสมาธิในลักษณะที่จะปรับปรุงจิตให้เหมาะสมที่จะทำ การพิจารณาหรือค้นคว้าสืบไป ด้วยเหตุนี้ นักสมาธิส่วนใหญ่ จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของความสุขอันเกิดจากความสงบของจิต แล้วก็หยุดอยู่ เพียงแค่นั้น ไม่สามารถทำสมาธิของตนให้สูงขึ้นไปได้ จนถึงกับเป็นพื้นฐานหรือเป็นบาปฐานของการ เจริญปัญญา อันจะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง (พระนิพพาน) ได้มีหน้าซ้ำยังจะตกอยู่ใน ลักษณะของความหลง คือหลงเอาสแห่งความสุขที่เกิดจากสมาธินั้น ทำให้ไม่ก้าวหน้าไปจนถึงปัญญา ชนิดที่จะตัดตัณหาหรืออุปาทานได้ สมาธิศึกษานี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จิตตศึกษา” แปลว่า สิ่งที่ควร ศึกษาหรืออบรมในทางจิต

ปัญญาศึกษา เป็นสิกขาขั้นที่ 3 เป็นการฝึกฝนอบรมให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุด คนเราตามปกติรู้อะไรตามที่เข้าใจเอาเอง ไม่ใช่ตามที่เป็นจริง พุทธศาสนาจึงมี ระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่าปัญญาศึกษา เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง “ความเห็นแจ้ง” นี้หมายถึงสิ่งที่บุคคลได้ซึมซาบมาแล้วด้วยการผ่านสิ่งนั้น ๆ มาแล้วด้วยตนเอง หรือมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งนั้น ไม่ใช่ด้วยเหตุผล

คำปัญญาศึกษาในพระพุทธศาสนาจึง ไม่ได้หมายถึงปัญญาที่เป็นไปตามอำนาจเหตุผลอย่างที่ใช้กันในวงการศึกษ การพิจารณาทางปัญญาตามสิกขาข้อนี้จึงจำเป็นต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องใช้เรื่องที่มีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้จิตใจของเราเกิดความ สด สังเวชเบื่อหน่าย คลายกำหนด ในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ได้จริง หากใช้หลักเหตุผลมาวินิจฉัยก็จะได้แต่ “ความเข้าใจ” อยู่แน่นอน คำ ความเข้าใจ จึงต่างจากคำ ความเห็นแจ้ง ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ปฏิบัติในทางปัญญาตามหลัก

พระพุทธศาสนาจึงไม่ค่อยใส่ใจเรื่องการใช้เหตุผลมากเหมือนกับการศึกษาในศาสตร์ต่าง ๆ แต่อาศัยความรู้สึกลงในใจจริง ๆ ที่เคยมี เคยเป็น เคยผ่านมาแล้วแต่หลังจากเป็นสำคัญ หากแม้จะมีการเทียบเคียงด้วยเหตุผลบ้าง ก็ใช้เหตุผลโดยเอาสิ่งที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หลังจากนั้นมาเป็นเหตุผล ไม่ใช่เหตุผลจากการคำนวณทางคณิตศาสตร์ การเห็นแจ้งจึงเป็นปัญญาที่ออกผลแก่จิตใจในขณะนั้น ๆ ไม่ใช่ความรู้ความเข้าใจที่จะต้องเก็บสะสมไว้มาก ๆ เรื่อย ๆ ไป คนจึงไม่อาจฟันทุกข์ หนึ่ง ปัญญา กับ สมภาณี นั้นสัมพันธ์กัน นั่นคือสมภาณีช่วยให้เกิดปัญญา ขณะเดียวกัน ปัญญาก็ช่วยให้เกิดสมภาณี (พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 15)

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาว่า หมายถึงข้อสำหรับศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่ควรศึกษา การฝึกอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา 3 อย่าง

1. อธิศีลสิกขา คือศึกษาเรื่อง ศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดังงามมีสติสัมปชัญญะ
2. อธิจิตตสิกขา คือศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมภาณี
3. อธิปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญา อบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง (พระธรรมกิตติวงศ์, ออนไลน์)

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และคณะ กล่าวว่า ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 ประการคือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือเรียกว่าศีลสมภาณีปัญญา

1. ศีล คือ ข้อสำหรับอบรมความประพฤติทางกาย วาจา เพื่อให้สามารถดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความสัมพันธ์กับสังคม ในทางเกื้อกูลประโยชน์

2. สมภาณี คือ ข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรมด้านคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต เพื่อให้เกิดคุณธรรม หรือสมภาณีอย่างสูง ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงและแน่วแน่ ควบคุมตนได้ด้วยดี มีสมภาณีสงบ บริสุทธิ์ผ่องใส เหมาะสมสำหรับใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง

3. ปัญญา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง สามารถคิดพิจารณาแก้ปัญหาต่าง ๆ และทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ธรรมแต่ละข้อในไตรสิกขา คือ ศีล สมภาณี ปัญญา นี้ต่างมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือศีลเป็นพื้นฐานให้เกิดสมภาณี และสมภาณี เป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ในขณะเดียวกันเมื่อเกิด ปัญญาที่รู้เห็นจริงแล้ว ก็จะช่วยให้จิตสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ เป็นสมภาณีที่แน่วแน่ยิ่งขึ้นส่งผลต่อความ ประพฤติ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และคณะ, 2537 : 35)

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นพอสรุปได้ว่า ไตรสิกขามีความหมายถึง กรอบแนวทางการศึกษาและการปฏิบัติ 3 ชั้น ได้แก่ศีล สมภาณี ปัญญา เมื่อมุ่งดับต้นเหตุแห่งความทุกข์ให้เกิดสภาวะสันติสุขใน สังคมของผู้ปฏิบัติ

6. สรุปไตรสิกขาจุดใจพระพุทธศาสนา

พระผู้มีพระภาคเจ้าอธิบายธรรมในพระพุทธศาสนามีอยู่ 2 ประเภท คือ คันถธรรมและวิปัสสนาธรรม (ขุ.อป. (ไทย) 32/366-372/57) การศึกษาไตรสิกขาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระองค์ได้ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตนสูตรที่เป็นพระธรรมกถึกแรกของพระองค์ให้แก่ปัญจวัคคีย์ ต่อมาพระองค์ตรัสหลักคำสอน 3 ประการ คือ 1) สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง (ศีล) 2) กุสะลัสสุปะสัมปะทาการทำความกุศลให้ถึงพร้อม (สมาธิ) (3) สะจิตตะปะริโยทะปะนัง การทำจิตของตนให้ผ่องใส (ปัญญา) (ที.ม. (ไทย) 10/90/50, ขุ.ธ. (ไทย) 25/193/90)

1) สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง การไม่ทำบาปทั้งปวงด้วยการรักษาศีล เว้นจากการประพฤติดังทางกาย ทางวาจา ทางใจ และประกอบการประพฤติดุจจิตทางกาย ทางวาจา และทางใจ

2) กุสะลัสสุปะสัมปะทา การทำความกุศลให้ถึงพร้อมด้วยการให้ทานและการเจริญสมณภาวนาทำจิตให้สงบ เช่น กำหนดลมหายใจหรือสวप्พนมิตถาวร เป็นต้น ผลการปฏิบัติสมณภาวนานี้จะทำให้บรรลุถึงฌานอภิญญาได้ แต่ยังไม่บรรลุธรรม ผู้ปฏิบัติสมณภาวนาที่ปรารถนาบรรลุพระนิพพานจะต้องปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนากรรมฐานต่อไปอีก

3) สะจิตตะปะริโยทะปะนังการทำจิตของตนให้ผ่องใสด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นแจ้งในอารมณ์ที่ปรากฏในขณะปัจจุบันตามความเป็นจริง ผลการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะทำให้ผู้ปฏิบัติดับกิเลสตัณหาได้ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

หลักไตรสิกขาคือหัวใจสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนาดังที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีปกติทำศีล สมาธิปัญญาให้บริบูรณ์ ภิกษุนั้นล่วงละเมิดสิกขาบทต้องอาบัติ...สิกขาเหล่าใดเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์สมควรแก่พรหมจรรย์ ภิกษุนั้นมีศีลประจำตัวและมีศีลมั่นคงในสิกขานั้น เธอทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ”

นอกจากนี้ไตรสิกขายังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่น ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทุก. (ไทย) 20/86/310-312) วัชชีปุตตสูตร ว่าด้วย ภิกษุวัชชีบุตร และในเสกขสูตร ว่าด้วย เสกขบุคคล เป็นต้น ผู้วิจัยขอนำพระสูตรที่กล่าวถึงไตรสิกขาที่ปรากฏมาแสดงย่อ ๆ ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลีครั้งนั้น ภิกษุวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าว่า สิกขาบท 150 สิกขาบทที่พระองค์ทรงแสดงไว้นั้นไม่สามารถศึกษาได้หมดครบถ้วนได้ แต่สามารถศึกษาในสิกขา 3 คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขาได้พระองค์ตรัสว่าดีแล้ว เมื่อใดเธอศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้เมื่อนั้นเธอก็จะละราคะ โทสะ และโมหะ ได้เพราะละราคะ โทสะและโมหะ ได้เธอจะไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศลจะไม่ประพฤติดังที่เลวทรามอีก (อง.ทุก. (ไทย) 20/85/310)

7. เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ผลิธัมม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2546). *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2560). *ไตรสิกขา*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://th.wikimedia.org/wiki>, [22 ตุลาคม 2566].
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *คู่มือมนุษย์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- _____. (2530). *ความกลัว : พุทธศาสนา ศาสนาแห่งการบังคับตัวเอง*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. (2544). *ธรรมทรรศน์ปฎิบัติการศึกษา*. กรุงเทพฯ : ประชาธรรม.
- ผศ. ดร.บรรยวีสต์ ผางคำ และคณะ. (2561). *ชุมชนไตรสิกขา: รูปแบบและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดอุบลราชธานี*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี.
- พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา). (2545). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญา กัลป์อาลยาวิญญานในพุทธปรัชญาโยคจาร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิชญรัชต์ บุญช่วย. (2549). *การศึกษากระบวนการสร้างภาวนา 4 โดยใช้หลักไตรสิกขา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมถวิล ธนวิยาพล. (2528). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสูตรนิตปิฎก*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2542). *การจัดการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และคณะ. (2537). *พระพุทธศาสนาฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- Cronbach. Lee J. (2001). *Essentials of psychological testing*. 4th ed., New York: Harper & Row.